

FILozOFIJA

Jugoslovenski časopis za filozofiju i sociologiju

SOCTOLOGIJA

3

1958

2581

E-13

Jedan lingvistički presek slovenske paganske ideologije

Iako se danas može smatrati da su propali stari romantičarski pokušaji rekonstrukcije onakve slovenske mitologije kakva je postojala kod Grka, Indusa, Rimljana, pa i Germana i drugih, i, posle brižljivijeg naučnog osvetljenja, nije ostalo mnogo od tobožnjeg slovenskog Olimpa,¹ ipak se ne može osporiti da je ideološki život kod starih, paganskih Slovena bio prilično razvijen. Tako je poznato da su Sloveni razvili u zajednici sa Irancima, dakle na starom tlu, u tzv. prapostojbini, vrlo bogatu religioznu terminologiju: slov. bogъ — iran. bago, slov. gatati, gatъka — iran. gāδā „pobožna pesma“, slov. nebo — iran. nabah — „nebo“, slov. divъ — iran. daēva — „zao duh“, slov. kajati i kaznъ — iran. kaya — „kajati se“, kāδa — „kazna“ i sl.² Ponešto od ovoga se nalazi i kod baltiskih naroda, kao napr. slovensko svetъ — iran. spəntō „svetac“, čemu odgovara staroprus. swints i litav. šventas istoga značenja ili bogъ — iran. бага-, a takođe i staroprus. бага (u današnjim balt. jezicima reč nedostaje).³ Ovi pojmovi širili su se od Slovena, Balta i Iranaca i na susedna finska plemena. Tako slovensko bog-, balt. bag-, iran. bag- nalazimo u ugrofinskim jezicima u obliku pavas (od*bagas), paz „bog, sreća“,⁴ a takođe u finskim dijalektima imamo i pur'gin'e „grom“, koje stoji u vezi sa imenom slovenskog boga Peruna (up. ukrajin. perun, češ. polj. piorun „grom“) i sa litavskim perkunas „bog gromovnik“.⁵ Ovome se može dodati i naziv frigiskoga božanstva Βαγατος, koje stari grčki autori tolkuju kao Ζεϋς i koje je, dakle, takođe u vezi sa slov. bogъ itd.⁶ Prema tome se vidi da su naši preci, verovatno još pre individualizacije praslovenskog jezika, dok su još živeli u susedstvu sa baltiskim, tračko-frigiskim, ariskim i ugrofinskim plemenima na severu Evrope i uveliko još bili varvari — nesumnjivo imali razgranatu religioznu terminologiju, što svedoči o raspostranjenom religioznom životu.

Kako ističe T. Ler-Splavinjski, ne samo religiozni život, već uopšte celokupna ideologija, pogled na svet starih paganskih Slovena bio je prilično razvijen još u ono vreme kad su sva slovenska plemena živela u

1 V. sada o slovenskim božanstvima i njihovim nazivima V. Mahéka Revue des Etudes slaves XXIII, 48—65.

2 J. Rozvadovskí, Stosunki leksykalne między jęzúkami slowiańskimi a irańskimi, Rocznik oryentalistyczny I (Kraków), 95 i sled.; A. Meje Les dialectes indo-européens (Paris 1950), 127—128.

3 Meje, loc. cit.

4 M. Fasmér, Kritisches und Antikritisches zur neueren slavischen Etymologie, Roczn. slaw. IV, 160.

5 V. K. Metjús, Baltic origins, Revue des Et. slaves XXIV, 48—59.

6 St. Mladenov, Zu den lehikalischen Abgrenzungslinien... auf südslavischem und arisch-slavischem Gebiete, Slavia X, 247.

jednoj zajednici i još govorila takozvanim praslovenskim jezikom.⁷ To izlazi otud što je niz termina koji se odnose na ovu pojmovnu sferu nesumnjivo bar praslovenski, a često još i indoevropskog porekla ili su u najmanju ruku karakteristični za jednu grupu indoevr. jezika.

Tako je imenica *duša* opšteslovenska: up. sh. *duša*, slovenač. *duša*, bug. *duša*, rus., ukraj. *душа*, polj. *duża*, slovač. *duša*, češ. *duše* itd.; tako isto sh. *pravda*, slovenač. *pravda*, bug. *правда*, rus. *правда*, polj. *prawda*; zatim sh. *pamet* (prvobitno „uspomena“, up. *pamtiti*, koje je očuvalo staro značenje, rus. *память*, polj. *pamięć* „uspomena“ itd. Spisak ovakvih praslovenskih reči nije tako malen; od njih imamo napr. u srpskohrvatskom jeziku *duh*, *duša*, *razum*, *volja*, *misao*, *pamet* (i *spomen*, istoga korena, tj. *ment-*: *men*), *vera*, *nada*, *milost*, *zavist*, *gnev*, *strah*, *žalost*, *radost*, *stid*, *sram*, *paživot*, *smrt*, *pa bog*, *greh*, *pravda*, *raj*, *pakao*, *molitva*, *mōra*, zatim *čast*, *slava*, *hvala*, *mudrost*, *moć* i još dosta sličnih primera, u čemu srpskohrvatski jezik verno odražava opšteslovensko stanje⁸). Ne samo u pogledu religije i etike, nego uopšte u pogledu cele ove ideološke superstrukture, starina je delimično još dublja nego što je praslovenska epoha, jer se i ovde opažaju slaganja slovenskih jezika sa iranskima: up. slov. *gojъ*, *gojiti* „hraniti“ i iran. *gaya-* „život“, slov. *zъlъ* (sh. *zao*, *zla* itd.) — iran. *zûrah* „nepravda“, slov. **sormъ* (sh. *gram* itd.) — iran. *fšarəma-* „stid“ i sl.⁹ Naravno, moglo je biti slučajeva u kojima su slov. jezici kasnije razvili, u toku posebnog individualnog života, novo apstraktno značenje. Tako je napr. praslov. **sъrət’a* imalo prvobitno prosto, realno značenje „susret“, kako pokazuje rusko *в-стреча*, bug. *спрещу*, „prema“, a uostalom i naše *sret-nem*, *sresti*; ali je sh. *sreća*, slovenač. *sreča*, a iz njih i madž. *szerencse* „sreća“,¹⁰ razvilo ovo novo značenje, dakle sekundarno, tek u novije vreme.¹¹ Takvih je slučajeva, razume se, bivalo; a to je moglo biti i u hrišćansko vreme. Naprimer je sh. *vrag* dobilo sadašnje značenje naslanjanjem na imenicu *đavo*, koja je grčkog porekla; rusko *врач* „neprijatelj“ sačuvalo je značenje blisko osnovnome: praslov. **vorgъ* označavalo je „prognanika iz plemena“ (uz **vьrgti*, sh. *vrći*, *izvrći* „izbaciti, proterati, prognati“),¹² i još nije sadržalo nikakvo religiozno značenje. Up. starosrpski pravni termin *вражда* „krvna osveta“, koje je još sačuvalo staro, nereligiozno značenje.¹³ Tako je isto i *hram*, koje danas u raznim slovenskim jezicima ima značenje hrišćanske ili jevrejske zgrade za vršenje verskih obreda (up. izraz *hram božji*, *hram gospodnji*), nekada bilo običan arhitektonski izraz i označavalo je „kolibicu, kućicu“ i sl., kakvo se značenje i do danas ovde-onde očuvalo: up. hrv. dij. u Istri *hram* „odijeljeni dio u kući, gdje se čuvaju različite sprave i suđe za hranu“,¹⁴ na Krku *hramac* „pastirska koliba“,¹⁵ rus. dij. *хоромы* „velika

7 T. Ler-Splavinjski, *Język polski* (Warszawa 1947), 86—88; zbornik *Przegląd i charakterystyka języków słowiańskich* (Warszawa 1954), odeljak *Prasłowiańska wspólnota językowa*, 24—25.

8 l. c. — Up. i moju Istoriju srpskohrv. jezika (Novi Sad 1955), 123.

9 Rozvadovski, l. c.

10 V. moju Istoriju, str. 40, 41.

11 Up. J. Janko, *O pravěku slovanském* (Praha 1912), 136—137.

12 ibid. 184, 189, — Up. starosrp. *вражда* „krvna osveta“, koje je bliže starom značenju.

13 V. kod mene, *Radovi II/I Sarajevskog naučnog društva*, 67.

14 J. Ribarić, *Razmeštaj južnosl. dijalekata na poluotoku Istri*, Srpski dijalektološki zbornik IX, 151.

15 Rječnik Jugoslavenske akad. III, 678.

drvena zgrada“, х о р о м щ и к „drvodelja“, ukraj. х о р о м а „kuća“,¹⁶ st. polj. i polj. dij. c h r o m i n a „koliba“,¹⁷ a i staroslov. г о с п о д и н њ х р а м о у = οἶκο δεσποτῆς, tj. „domaćin“.¹⁸

Pa ipak nema nikakve sumnje da su već stari Sloveni u mnogim od ovakvih izraza osećali apstraktno, ideološko značenje, tojest, da su svoj misaoni život bili prilično razvili. Naravno, razvitak toga misaonog života kod naših predaka — pagana ne može se ni blizu meriti sa našim današnjim; i u svakom slučaju je njihova materijalna kultura po svojem značaju daleko prevazilazila njihov duhovni život, što je i sasvim razumljivo.¹⁹ Ali je ipak i ovaj poslednji već bio razvio sve osnovne pojmove.

Tako, naprimer, slaganje svih slovenskih jezika — koje u tako velikom broju slučajeva ne može biti slučajno i sekundarno — pokazuje da je imenica б о г њ već tada (i, kako smo videli, još ranije) imala ovaj religiozni smisao; a to isto važi i za onaj niz izraza koji smo napred naveli.

Međutim se analizom može u svim slučajevima, ili bar u svima koji su dosad etimološki manje-više razjašnjeni, pokazati da je mistični, duhovni i uopšte apstraktni smisao ustvari sekundaran, da je to rezultat jednog višeg (iako još paganskog) stadija razvitka, kad su naši preci, premda nepismeni varvari, počeli uopštavati prvobitne pojmove i davati im izvestan teoriski smisao koji oni u osnovi nisu imali. Kada se izvrši analiza ovih slučajeva, onda se dolazi do starijih, mnogo primitivnijih i sasvim realnih značenja.

Tako sam već jednom²⁰ skrenuo pažnju na to da imenica d u š a, koja je kod Praslovena već imala manje-više ovo današnje značenje, nije ništa drugo nego derivat od glagola d u c h a t i (danas sh. d u v a t i, d u h a t i), u vezi sa d y c h a t i, d y s a t i, sa d њ c h њ (dah) itd. dakle, rečima koje nemaju nikakav apstraktan smisao, već su prosto jezičke oznake (u raznim ab-lautnim oblicima: њ : y : u) za šum koji organi za disanje proizvode. Indo-evropska epoha nam tu daje koren *d h u-, onaj isti koji nalazimo u *d h u- m o s = slov. d y m њ, sh. d i m, lat. f u m u s, grč. δύμος itd.²¹ Kako — koliko mi je poznato — dosad nije bilo sistematskih radova koji bi obrađivali ovo pitanje, to ću se ovde time ukratko pozabaviti.

Veoma je frapantan slučaj imenice b o g. Kao što smo napred videli, ona je religiozni smisao imala već u dubokoj starini (ne samo kod Slovena, već i kod njihovih suseda Tračana, Frigijaca, Balta i Iranaca; odatle i kod Ugrofinaca). Međutim je njeno prvobitno značenje vrlo prosto, realno i „ovozemaljsko“: kako je izvrsno zapazio bugarski naučnik St. M l a d e n o v, ona se izvodi od indoevr. *b h a g-, onog istog koje nalazimo u grčkom φ α γ ε τ ν „hraniti“ (grč. φ = p h od *b h). Dakle je b o g prvobitno značilo „izobilje“, „izobilje hrane“. Isto se tako englesko L o r d „bog, gospod“ razvilo od anglosaks. h l a f o r d „koji daje hranu“, „pekar“,²² dakle tek onda kad je ljudska misao počela delovati apstraktnije. Od istoga korena, uostalom, imamo još slovensko b o g a t њ i u b o g њ, dakle sa očuvanim prvobitnim značenjem: „koji ima (hrane)“, „koji nema (hrane)“. Up. takođe i poljsko z b o ż e „žito“, belorus. з б о ж ж е, koje je nesumnjivo istoga korena.

16 M. F a s m e r, Russisches etymologisches Wörterbuch, Lief. 22, str. 262.

17 Słownik jęz polskiego (Warszawa) I, 298.

18 F. Miklošič, Lehicon palaeoslovenico-graeco-latinum, 1096.

19 L e r - S p l a v i n j s k i, Język polski, 87.

20 V. moj članak Naš jezik kao odraz društvenih zbivanja, Savremenik, decembar 1956, str. 685.

21 V. J. J a n k a, op. cit., 196.

22 M l a d e n o v, 1. c.

I sa slovenskim *nebo* (gen. *nebes*) = iran. *nabah-* (isto znač.) imamo opet jedan takav slučaj. U staroindiskom *nábhās-*, grčkome *νεφός* (od **nebhōs*) i srodn. latinskome *nebula*, nemač. *Nebel* očuvano je starije značenje „magla“.²³ Dakle je ovde vodenoj pari u visini tek docnije pripisan mistični smisao; uostalom su Iranci sačuvali još i staro značenje, napr. u persiskome *neft* „nafta“, tj. prosto „tečnost“.²⁴ Samo ovaj pravac razvitka značenja je moguć; obrnuti je semantički nemoguć.

Перунъ — praslovenski bog gromovnik, pandan grčkome Zevsu i hrišćanskome svetom Iliji. Kao što je već pominjano, u ukrajinskom, češkom i poljskom jeziku očuvano je, u običnom, nereligioznom značenju *перун*, *perun*, *piorun* „grom“, a to je u vezi sa glagolom *пърети* „udarati, tući“, od čega je i naše *poprište*.²⁵ Dakle opet realno značenje.

Praslov. *grěchъ*. Kao što sam već skrenuo pažnju, realno značenje je primarno: up. leton. *grēizs* „kriv“.²⁶ Ali i u slovenskim jezicima je još prisutno realno značenje: up. napr. ukrajinski *очріх* „пропущене через недогляд місце під час оранки чи сівби“,²⁷ tj. deo njive gde slučajno nije porano ili zasejano, dakle sasvim realno, kao i u glagolu *grešiti* i imenici *greška*.

Bajati. Iako je mistično značenje očuvano i u glagolu, a takođe i u izvedenoj imenici sh. *basma*, u staroslov. *балии* „lekar“ i dr.,²⁸ ipak je osnovno značenje realno, kako pokazuje poređenje slovenskoga *ba-* sa latinskim *fama* (*fa-* od **bha-*), grč. *φημι* (*φ* od **bh-*) „kažem, govorim“; ritualno značenje, očuvano u slovenskome do danas, jasno je sekundarno.

Slovenač. *črt*, rus. *черт*, češ. *č(e)rt*, polj. *czart* itd. „đavo“. Kod nas je imenica iščezla i zamenjena je slovenskim *vrag* odn. grčkim *đavo*; ali se očuvao glagol *crtiti* „zaklinjati“ u narodnim govorima,²⁹ koji još ima srodno značenje. Međutim je ono očigledno sekundarno, zbog toga što se ova reč nema odvajati, kako izgleda, od *čьрта*, *čьртати* (sh. *cрта*, *crtati*, rus. *черта*, *чертитъ* „crtati“ itd.) „beležiti linije, praviti crteže“, a to se izvodi jednostavno od indoevr. korena *ker-*, koji znači „rezati, urezivati“: up. napr. litav. *kirti* „izrezivati“ i sl.³⁰

Prasl. **vorčati* (sh. *vračati* itd.) sh. *vrač* „narodni lekar“, *vračara* „žena koja bajanjem leči“, bug. *врачи* dr. Izvedeno je prosto od indoevr. korena **vere-* „govoriti“,³¹ od kojega je, u stepenu **vor-*, naše *govor*, rus. *говор*, i dr. Za oblik up. i sh. *vrčati* „odavati nezadovoljstvo puštajući naročite zvuke“. I ovde je, kao kod *bajati*, od običnog značenja „davati zvuk, govoriti“, došlo do specijalizacije, sužavanja značenja tek kasnije. Rusko *врач* „lekar“ (od XI veka)³² verovatno je takođe prošlo kroz mistično značenje, iako ga danas više nema.

23 Rozvadovski, op. cit.

24 A. Valde—J. Pokorní, Indogerm. etymologisches Wörterbuch I.

25 P. J. Černih, Очерк русской исторической диалектологии (Москва 1956), 92.

26 ibid., 116.

27 F. T. Zilko, Нариси з діалектології української мови (Київ 1955), 18.

28 Černih, op. cit., 116; Janko, op. cit., 239.

29 St. M. Kuljbakin, О речничкој страни staroslovenskog jezika, Glas. beogr. Akad. CXXXVIII, 106.

30 J. Holub—F. Kopečnī, Etymologický slovník jazyka českého (Praha 1952), 89, 91, 95.

31 Černih, 115—116.

32 ibid., 116.

Rus. ведъма, srp. veštica³³ (up. i srp. вешт „sposoban, spretan“, bez mist. značenja) izvedeno je od věd-, koje je u indoevropskoj eposi značilo jedino „znati“ ili „videti“ (up. naše videti; hrv. čakav. vīn „znam“, češ. vím, polj. wiem; lat. videre „videti“, nem. wissen itd.), te, dakle, nije imalo religioznog smisla.

Praslov. modliti imalo je ideološki, verski smisao, kako pokazuje poređenje rus. молитъ, polj. modlić, češ. modliti, slovenač. moliti (uvek se odnosi na religiju); up. i opšteslov. modlitъba, modlitъva (sh. molitva itd.), koje ima verski smisao. Jedino prositi ga nije imalo. Koren modl- od *modl- je još u dubljoj prošlosti dobio ideološki smisao, kako pokazuje nedavna analiza sovjetskog indoeuropeiste V. V. Ivanova, koji slov. modliti, od ranijeg *molditi, vezuje sa hetitskim mold-, koje znači „обещание принести жертву, обращение к божеству для того, чтобы вымолить у него благодеяния, умолять приношением жертвы“. Prema tome je modliti značilo „klati“, „klati žrtvu“; u ruskim dijalektima je i do danas glagol молитъ, pored opšteslov. značenja „umoljavati“, očuvao i značenje „seći, klati životinje po izvesnom obredu“;³⁴ međutim ovo poslednje značenje je prvobitno bilo sasvim realno, kako pokazuje poređenje sa staronem. muljan „raskinuti“; austr. nem. mülln „kastriрати“, irskim molt „vepar“, koje je dalje u vezi sa *melti (sh. mleti, rus. молотъ itd.), a očigledno i sa mlatiti, rus. молотить itd.

Što je srpskohrv. moliti i bug. моля dobilo i „laičko“ značenje, to je sekundarna stvar. Ali se jasno vidi da je opšteslovenskom i hetitskom obrednom značenju prethodilo realno značenje „seći, rezati“ (uopšte).

Imenica žalъ (sh. žao, žalost itd.) takođe je imala realno značenje, jer se ne može odvajati od imenice žarъ (gor- „goreti“): žalъ je prvobitno označavalo „mogilu od pepela na grobu spaljenog“, dakle je značilo „vatra, požar, rezultat spaljivanja“; otuda u Čehoslovačkoj geografska imena kao Žaly, Žalky, Žalov, Žaleniiee.³⁵ Staro realno značenje sačuvalo se očigledno i u sh. žalac, žaoka „pipak kojim pčela pri ubodu opeče“. Tek kasnije se, u vezi sa pomenutim starim slov. pogrebnim običajima, razvilo novo apstraktno značenje.

I slovensko divъ „džin“, iran. daēva- „zao duh“, st. ind. deva „bog“, lat. deus „bog“ (u vezi s čim je i Jupiter, od starijeg Diuppi-ter) — prvobitno je označavalo samo „svetlost“ ili „videti“, kako izlazi iz slovenskoga dъnъ „dan“, od starijega *divnis, lat. dies „dan“ i iz češkoga divati se „gledati“, dok sh. diviti se već ima pomerenost znač.³⁷ Tek docnije je svetlost, shvaćena kao dobro božanstvo, dobila religiozni smisao, iako staro značenje nije potpuno iščezlo: up. divati se, lat. dies i sl.

Ni životъ nije imalo apstraktan smisao, već se izvodi od konkretnog prideva živъ, koji je još indoevropski (up. lat. vivus, gr. βίος, st. ind. jivas „živ“). Realno značenje je dopuštalo građenje realnih imenica od ovoga korena, kako pokazuju napr. germanski jezici. Up. gotski qithus, staroskandinav. kuithr „trbuh“. I slovenska izvedenica životъ dugo je imala

33 Janko, op. cit., 239; Černih, 115. — Up. u Risnu (v)jedogonja „vampir“ (Vukov Rječn.).

34 V. V. Ivanov, О значении хеттского языка для сравнительноисторического исследования славянских языков, Вопросы слав. языкозн. (Москва 1957) 26, s literaturom.

35 M. Fasmer, Russisches etymologisches Wörterbuch II, 149.

36 Janko, op. cit., 202.

37 Holub-Koprečnik, op. cit., 98 i 101; Janko 218.

realno konkretno značenje, sudeći po tome što ga na raznim stranama slovenske jezičke teritorije ova reč i danas čuva: up. rus. *ж и в о т*, ukraj. *ж и в і т* „trbuh“, hrvatski čakavski *ž i v o t* „tijelo uopće“,³⁸ „telo, stas“, napr., na Rabu, Hvaru, u Poljicama;³⁹ u bugarskom jeziku *ž i v o t*, *ž i v o t e c*, pored ostaloga, znači „imanje, novac“;⁴⁰ slično je i u ruskim dijalektima: u Sibiru *ж и в о т* znači „рабочий скот (в особенности лошадь), вообщ. имущество, богатство; животное“.⁴¹ I u starijim staroslovenskim tekstovima *ж и в о т њ* je još značilo *ζ ω ο ν* („životinja“).⁴² Tek kasnije je dobiveno apstraktno značenje „vita“, u srpskohrv. *ž i v o t*, češ. *ž i v o t*, ukraj. dij. *ж и в о т*,⁴³ a svakako i drugde. Slovenci još imaju življenje u značenju „vita“ — dakle prostu glagolsku imenicu od *ž i v e t i*; od glagola je i poljsko *ż y c i e* i srpskohrv. dij. (i pesn.) *ž i ć e*. Kao što se vidi, apstraktno značenje se tek postepeno formiralo.

Srpskohrv. *s r e ć a* i slovenač. *s r e ć a* je tako isto tek sekundarno dobilo ovo značenje; prvobitno značenje je bilo samo „susret“ (up. napred), i ono se očuvalo napr. u rus. *в с т р е ч а* do danas; docnije je ovo značenje prešlo u značenje „povoljan susret“.

Ovakvi bi se primeri mogli naći i na terenu samog srpskohrvatskog jezika. Tako je, naprimer, imenica *n a g o n*, koja je danas u književnom srpskohrvatskom jeziku sinonim tuđega *i n s t i n k t*, čiji je ustvari prevod (*i n s t i n g e r e = n a - g n a t i*), u Vuka još imalo i jedno sasvim primitivno, potpuno realno značenje; „der Antreib der Schweine der Save zu, um sie nach Deutschland zu übersetzen“, tj. „doterivanje svinja na Savu radi prebacivanja u Nemačku“!⁴⁴ I *z a n o s*, koje je danas termin najčešće pesnički za „oduševljenje, inspiraciju“ i sl., kod Vuka je još „kad se čovjek zanese n.p. u bolesti“, tj. blizu realnoga *z a n o s i t i*; a *z a n o s* označava kod njega i „akcentat“. Ovakvi primeri bi se mogli vrlo lako još namnožiti; ali tu su u pitanju već novije epohe, tako da to ne ide neposredno u ovo moje izlaganje.

Mnogo od stare slovenske ideološke terminologije se očuvalo do danas, zbog toga što se, u pojedinim zaostalim sredinama, još očuvala i ta ideologija; tako *v r a ć a t i*, *b a j a t i* i sl.; protiv ovih pojmova se i danas još ponegde bori, naprimer, naša štampa. U nizu, pak, drugih slučajeva staro značenje je toliko izbledelo da danas bez naučne analize i ne možemo pogoditi da je reč imala neki apstraktni smisao. Tako danas sh. *k r e s a t i*, rus. dij. *к р е с а т њ* znači samo „paliti vatru“, iako se ovo značenje razvilo iz staroga *k r e s* „svešteni oganj“,⁴⁵ i tome slično. Ali to već ispada iz okvira mojeg članka.

Kao što se vidi, ova jednostavna analiza pokazuje da se celokupna apstraktna terminologija starih Slovena razvila istoriski, da ona nije nešto primarno, nešto „an sich“. Našim precima je na raspoloženju stajao fond

38 J. Ham — M. Hraste — P. Guberina, Govor otoka Suska, Zagreb 1956, 185.

39 M. Tentor, Leksička slaganja sreskoga narječja i slovenskoga jezika protiv Vukova jezika, Razprave (Ljubljana), kl. II, knj. I, str. 89.

40 N. Gerov, Речник на български есик II, 19 и Допълненио, 116.

41 R. I. Avanesov, Očerok ruskoj dialektologii (Moskva 1949), 180; Černih, op. cit., 165.

42 V. Jagić, Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache (Berlin 1913), 263, 287.

43 Žilko, op. cit., 302.

44 Ostala značenja, opet bliža realnosti, videti kod njega u Rječniku, s. v.

45 V. napr. kod Černiha, op. cit., 116.

sasvim realnih reči, koje su se odnosile na sasvim konkretne, opipljive pojmove iz prirode koja ih je okruživala, i oni su tek odatle, apstrakcijom i postepeno, formirali ovu i njoj sličnu nomenklaturu. Ako želimo da budemo precizniji, reći ćemo da je proces „apstrakcije“ ustvari započeo još u pret-slovenskoj, indoevropskoj eposi, sudeći po svedočanstvu onih primera u kojima se slovenski jezici slažu sa svojom indoevropskom braćom. Ali se u pra-slovensko vreme proces nesumnjivo nastavio. U svakom slučaju, ova lingvistička analiza daje anatomski presek u razne epohe preistorije našeg i drugih slovenskih jezika: u one ranije, kada je naš predak još morao misliti „konkretno“, „opipljivo“, i u poznije preistorisko doba, kad se njegovo mišljenje već bilo jače razvilo.

Lingvistička analiza bez ikakve sumnje nedvosmisleno pokazuje — na osnovu svega rečenoga — jedno: da je kod naših davnih predaka, kao što je već i a priori verovatno, ideologija ustvari duhovna nadgradnja na materijalnoj osnovi, da je, drugim rečima, njeno poreklo potpuno materijalnog, „materijalističkog“, porekla.

Ivan POPOVIĆ